

УДК 811.112.2:504

к. пед. н., доц. **Ломакович В. Я.**
(ТНПУ імені Володимира Гнатюка)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розкривається поняття «екологічної компетенції» у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях; визначено її мету, види та структуру; вказано шляхи та принципи її формування; аналізується застосування компетентісного підходу при здійсненні екологічної освіти в Україні з метою формування екологічної свідомості на основі проектно-методики та дослідно-пошукової діяльності студентів із застосуванням різних форм і методів роботи на заняттях німецької мови; визнано доцільність використання автентичних і вітчизняних навчально-методичних комплексів, які містять екологічну складову.

Ключові слова: екологічна компетенція, компетентісний підхід, екологічна свідомість, форми та методи роботи, метод проектів, концепція сталого розвитку.

FORMATION OF THE ENVIRONMENTAL COMPETENCE FOR STUDENTS AT GERMAN CLASSES

The article defines the concept of "ecological competence", its purpose, types and structure in Ukrainian and foreign studies. The ways and principles of its formation are described. The application of the competency-based approach in the implementation of ecological education in Ukraine with the purpose of forming the ecological consciousness on the basis of the project-based method and research students' activities and various forms and methods of work in German classes is analyzed. The expediency of authentic and domestic educational and methodological complexes usage, which contains an ecological component, is recognized.

Key words: ecological competence, competency-based approach, ecological consciousness, forms and methods of work, project-based method, concept of sustainable development.

Однією з національних стратегій нашої держави визнано Концепцію сталого розвитку суспільства, що потребує певних змін у свідомості та діяльності кожного громадянина, перебудови системи цінностей і співучасті у прийнятті рішень стосовно довкілля. Екологічна складова освіти для сталого розвитку, поруч з економічною та соціальною, має на меті формування екологічної компетентності різних верств населення. Це визнано актуальним завданням у Декларації Тисячоліття ООН, Стратегії ЄЕК ООН з освіти для сталого розвитку, Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та інших міжнародних і державних документах. Екологічна освіта має бути неперервною, міждисциплінарною, практико-орієнтованою, спрямованою на вирішення

проблем взаємодії докiлля і економічних потреб суспiльства. Вона є базисом, основою освіти в iнтересах сталого розвитку. Враховуючи свiтовi тенденцiї розвитку екологічної освіти й освіти сталого розвитку (ОСР), найбільш перспективнi й ефективнi шляхи її модернізації, розробки нових освітніх пiдходiв, варто вибудовувати національну систему освіти України. Доцiльнiсть використання компетентнiсного пiдходу при формуванні екологічної компетенції молодi вiдповiдає метi та завданням екологічної освіти. Сьогодні визначило компетентнiсний пiдхiд одним iз передових напрямкiв оновлення та модернізації освіти в цiлому і навчальних технологiй зокрема. Загальною iдеєю компетентнiсного пiдходу є компетентнiсно орієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння знань і способiв практичної дiяльностi, завдяки яким людина успішно реалiзує себе в рiзних галузях своєї життєдiяльностi. Що стосується екологічної освіти, то екологічна компетентнiсть стала визнаним у свiтi критерiєм та iнтегрованим показником її якостi. Вивчення зарубiжного досвiду з проблеми дослідження дає пiдстави стверджувати, що формування екологічної компетенції може здiйснюватись не лише у рамках науково-природничих, а й гуманiтарних дисциплiн, зокрема на уроках нiмецької мови.

Термін «екологічна компетентнiсть» у вiтчизнянiй екологічній освітi використовувався ранiше, нiж почав розроблятися на науковому рiвнi. Як психолого-педагогічна категорiя, екологічна компетентнiсть стосується широкого спектру взаємодії особистостi та навколишнього середовища. Водночас екологічна компетентнiсть як особистiсна характеристика – це здатнiсть особистостi приймати рiшення і дiяти у життєвих ситуацiях так, щоб завдавати докiлля якомога меншої шкоди. Екологічна компетентнiсть поєднує загальнi ознаки поняття «компетентнiсть», якi конкретизуються й уточнюються поняттям «екологічна».

Проблемi компетентностi фахiвцiв присвячено працi В. Байденко, В. Болотова, Н. Бiбiк, О. Бондаря, А. Вербицького, I. Єрмакова, I. Зимньої, О. Овчарук, Дж. Равена, Ю. Татура, А. Хуторського та iн. У їхнiх дослідженнях акцентується увага на тому, що компетентнiсний пiдхiд передбачає формування досвiду вирiшення життєвих проблем, виконання соціальних ролей, при цьому в якостi результату освіти розглядається не сума засвоєних знань, а здатнiсть особистостi дiяти в конкретних ситуацiях.

Екологічну компетентнiсть особистостi та її розвиток досліджували такі українські педагоги та психологи як: О. Гуренкова, О. Колонькова, Л. Лук'янова, О. Максимович, О. Пруцакова, Н. Пустовiт, Л. Руденко, Л. Титаренко, А. Хрипунова, С. Шмалей та російські А. Макоедова, Д. Єрмакова, А. Нестерова, О. Рогова. Нiмецькi ученi Вольфганг Беєр, Гергард де Хаан, Карл Вернер Бранд, Герд Міхельзен, Оскар Негт та iншi розглядали екологічну компетенцію як важливу складову екологічної освіти для сталого розвитку з перспектив рiзних дисциплiн: педагогіки, психологiї та соціологiї.

Мета дослідження полягає у вивченнi досвiду вiтчизняних і нiмецьких педагогiв, методистiв iз проблеми формування екологічної компетенції та екологічної свiдомостi на основi дослідно-пошукової, проектної дiяльностi студентiв, застосування при цьому рiзних форм і методiв роботи на практицi у процесi вивчення нiмецької мови як iноземної.

У вiтчизнянiй науцi дано визначення «екологічній компетентностi» як психолого-педагогічній категорiї життєвої компетентностi, яка стосується

широкого спектру взаємодії особистості та навколишнього середовища. Водночас екологічна компетентність як особистісна характеристика – це здатність особистості приймати рішення і діяти у життєвих ситуаціях так, щоб завдавати довіллю якомога меншої шкоди. Екологічна компетентність поєднує загальні ознаки поняття «компетентність», які конкретизуються й уточнюються поняттям «екологічна» [1, с. 123].

Вітчизняними науковцями проаналізовано визначення родового поняття «компетентності», встановлено різноманітність існування тлумачень поняття «компетентність» і поняття «компетенція», на відміну зарубіжним дослідженням, які їх не диференціюють. Підкреслюється практична, дієва сторона «компетенції» і особистісні ознаки (мотивація, якість, мотиваційно-вольові та інші) поняття «компетентності». За І. Зімньою, компетенції – це деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми чи алгоритми дій, системи цінностей і ставлень), які згодом виявляються у компетентності людини як актуальні, діяльнісні прояви. С. Бондар визначає зв'язок компетентності та компетенції як загальної здатності, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Найзагальнішим визначенням екологічної компетентності можна вважати компетентність у сфері безпосередньої та опосередкованої взаємодії з природою. Відповідно ознака «екологічна» окреслює сферу повноважень, тобто відповідну компетенцію особистості. С. Глазачев розглядає екологічну спрямованість освіти як дидактичний феномен або своєрідну ситуацію навчальної діяльності, зумовлену не лише внесенням до змісту предмета «додаткової» екологічної інформації, але й якісним перетворенням самої пізнавальної діяльності, позиції суб'єкта у цьому процесі, що передбачає формування особистого ставлення до діяльності. Для цього належить створити умови для включення суб'єкта у цю діяльність або хоча б змодельовати цю включеність. Вітчизняними науковцями, зокрема С. Шмалей, дано визначення поняття «екологічної компетентності» школярів, а для студентів біологічних спеціальностей університету це було сформульовано Л. Титаренко. Екологічною компетентністю студентів вищих технічних навчальних закладів займалася Н. Черновол. У вітчизняних дослідженнях існують такі визначення екологічної компетентності: здатність особистості приймати рішення і діяти так, щоб завдавати довіллю якомога меншої шкоди; здатність до ситуативної діяльності у побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довілля. Загалом екологічну компетентність можна визначити як набуте цілісне особистісне утворення, що у процесі самореалізації в усіх сферах буття виявляє здатність особистості самостійно, оперативно і ефективно мобілізувати знання і досвід задля виокремлення екологічних проблем чи відповідної життєвої ситуації, прийняття рішень і діяльність на основі пріоритету екологічних цінностей, усвідомленого почуття власної причетності до екологічних проблем і відповідальності за результати своїх дій і вчинків в інтересах особистої екологічної безпеки, практичного поліпшення стану навколишнього середовища та сталого розвитку [1, с. 123-126].

У дослідженнях німецьких науковців можна знайти визначення екологічної компетенції як компетенції, яка спрямована на розуміння взаємозв'язків між людиною та її довіллям: вплив, який довілля справляє на людину і водночас дія

людини на довкілля. По-перше, йдеться про засвоєння знань, які сприяють розпізнаванню зовнішнього та внутрішнього світу людини, її залежності від природи та навколишнього середовища, а також поєднання з нею. Ці знання містять теоретичні знання та практичні навички бережливого ставлення до людини та до довкілля. По-друге, вони унеможливають відчуження людини від природи. По-третє, екологічна компетенція містить розкриття сприйняття того, що відбувається у природі та поза її межами. У цьому сенсі вона означає ґрунтовну зміну світогляду, який спрямований на свідоме та бережливе ставлення до людини самої, предметів, речей, живих істот, що її оточують. По-четверте, екологічна компетенція включає розуміння взаємозв'язку між індустріальними виробничими процесами та їхніми соціально-психологічними наслідками.

Метою формування екологічної компетенції є не лише визначення негативних змін у навколишньому світі, їх емпіричного спостереження, а й уміння розпізнавати їхні причини та формулювати їх альтернативи. Вона не повинна спрямовуватись лише на зміну поведінки окремого індивіда. Звичайно, це є важливим для того, щоб запобігти шкоді природи, але також важливим є уміння ставити питання, чому певні процеси є взагалі можливими і яке політичне та структурне підґрунтя вони мають, як їх можна спрогнозувати. О. Негт позначає екологічну компетенцію як уміння людей бережливо обходитися з речами та іншими людьми. Він називає її вправлянням (тренуванням) наших знань на природі з метою усунення відчуження, яке виникає між людиною та природою.

Отже, на думку німецьких дослідників екологічна компетенція спрямована на процес пізнання, який приводить індивідуально, колективно, суспільно та соціально до змін свідомості, та нарешті до змін поведінки людини. Стає необхідним засвоєння екологічного дискурсу. Охорона довкілля є частиною екологічної компетенції, одночасно явищем суспільним, в якому перетинаються економічні, споживацькі, ціннісні інтереси та стиль життя. Велику роль відіграє підтримання плюралістичних структур (стосунки між різними класами) і справжнє занепокоєння про майбутнє Землі, природи, умов існування людей та інших живих істот. Знання, засвоєння та критика попередніх екологічних концепцій стають важливими для її подальшого формування. Визначається дискурс, який охоплює три діапазони тем: екологічний курс модернізації; дискурс ризиків/технологічний дискурс; дискурс сталого розвитку.

Екологічна компетенція розглядається німецькими ученими з перспектив різних дисциплін: педагогіки, психології та соціології. Питаннями передачі знань молоді займається педагогіка, проблемами відносин між людиною/суспільством і довкіллям/природою – переважно соціологія, психологічно соціальні аспекти є областю вивчення психології. Формуванню екологічної свідомості та екологічної поведінки передують знання про проблеми довкілля, їх причини і вплив на суспільство. Зв'язок між екологією та економікою, екологічною компетенцією і справедливістю та етикою – теми, які сприяють засвоєнню знань про екологічну компетенцію, на думку німецьких учених.

На основі вивчених вітчизняних матеріалів і зарубіжних досліджень можна стверджувати, що існує два види екологічної компетенції: повсякденно-побутова екологічна компетентність та професійна екологічна компетентність робітника чи службовця [2, с. 58].

Компетентні рішення у повсякденні та побуті можуть впливати на вирішення екологічних проблем будь-якого рівня. Однак компетентність виявляється лише у життєвих ситуаціях, що мають місце у найближчому докільлі і стосуються особистості безпосередньо. Поряд зі споживанням ресурсів кожна доросла людина впливає на докільля професійною діяльністю. Професій, що не впливають на стан докільля, немає. Різниця полягає лише в обсягах, характеристиках і способах впливу. Максимальне зменшення негативного впливу на докільля під час професійної діяльності є ознакою високого рівня професійної екологічної компетентності робітника чи службовця [2, с. 126-127].

На думку вітчизняних учених, основою екологічної компетентності, підґрунтям для її формування як цілісної якості, є відповідна інформація. У її структуру входять: знання, уміння і навички, які можна назвати загальнонавчальними або інтелектуальними, та соціально-комунікативні компоненти. Виділяють також аксіологічний (ціннісний) складник. Відповідно до специфіки поняття «екологічна компетентність» її компоненти набувають такого змістового наповнення:

- інформативний компонент (знання причин провідних глобальних, регіональних екологічних проблем, їх проявів на місцевому рівні, можливих наслідків різного рівня – для планети загалом і для власного добробуту та здоров'я; вміння виявляти екологічний контекст ситуацій безпосередньої та опосередкованої взаємодії з природою);

- емоційно-ціннісний (визнання універсальної цінності природи, позитивна емоційна налаштованість на взаємодію з природою, почуття особистої причетності до екологічних проблем);

- поведінково-діяльнісний (досвід дотримання правил поведінки у природі та природоохоронної діяльності, готовність до самообмеження та досвід ресурсощадження).

Розуміння необхідності формування екологічної компетентності пов'язане з такими чинниками – гармонізація взаємодії людини і природи, екологічна освіта і компетентнісно орієнтована освіта. Збалансованість суспільного розвитку вимагає змін у свідомості громадян і тому неможлива без відповідної освіти і науки. Принцип міждисциплінарності та екологізація усіх навчальних дисциплін, програм покладені в основу всієї екологічної освіти в Німеччині. Це дозволяє формувати екологічну компетенцію при вивченні різних предметів, як природничого, так і гуманітарного циклів. Введення екологічних тем у різні шкільні предмети сприяє засвоєнню учнями інформації, що стосується повсякденно-побутового рівня та усвідомлення особистістю власної причетності до екологічних проблем. Учні не тільки усвідомлюють характер і обсяг власного впливу на докільля, а й вчаться діяти так, щоб мінімізувати свій негативний вплив на нього. Визначено найбільш загальні теми, які б могли сприяти цим знанням: забруднення водоймищ, спричинені людською діяльністю природні катастрофи, зміна клімату, забруднення повітря, вміст хімічних речовин у продуктах харчування та промислових виробках, природні катастрофи, такі як землетруси та повені, збільшення сміття, забруднення докільля через сільськогосподарську діяльність, видобування корисних копалин, генетично змінені продукти, втрата рідкісних видів рослин і тварин, проблеми урбанізації, проблеми індивідуального транспорту, споживацька поведінка людей, акустичне забруднення докільля. Вивчення запропонованих тем здійснюється в процесі викладання різних

дисциплін з урахуванням їхньої специфіки. Важлива умова успішного формування екологічної компетентності учнів – це набуття не лише теоретичних знань, а й практичне їх застосування, використання форм і методів педагогічного впливу, що охоплюють експеримент і пошук, розвивають аналітичні та інтелектуальні уміння, здатність критично осмислювати явища, інформацію та досвід, знаходити й обґрунтовувати варіанти вирішення життєвих ситуацій.

Необхідно підкреслити, що актуальність питань захисту навколишнього середовища, різноманітні фактичні матеріали забезпечують використання різноманітних форм і методів роботи на практичних заняттях з іноземної мови, а саме:

1) завдання, спрямовані на розвиток критичного мислення студентів: проектна робота, симуляції, ситуативне навчання, складання MindMap, ведення екологічних дискурсів, виступи з доповіддю на екологічну тематику, написання творів на задану екологічну тему, придумування заголовків до текстів, малюнків, аналіз екологічної реклами, рольові ігри;

2) завдання, спрямовані на діагностику екологічної освіченості студентів і розширення їх ерудиції: укладання списків екологічних проблем в Україні, тестування студентів на предмет усвідомлення їх особистісного негативного впливу на природу, виконання завдань на формування навичок читання на базі різноманітних текстів до теми «Екологія», реферування таких текстів, переклад і переказ їх за допомогою ключових слів, розвиток навичок говоріння за допомогою коментування малюнків, плакатів, фото на екологічну тематику, пошук еквівалентів екологічних термінів рідною мовою. Такі види робіт забирають більше часу на їх підготовку, але дають позитивні результати.

Ми погоджуємося з думкою німецьких методистів [4, с. 136-138], що метод проектів є особливою формою проведення заняття з іноземної мови. Він враховує диференційований підхід, створює комфортне навчальне середовище, підвищує ефективність процесу засвоєння та застосування знань, формує особистісний досвід. Оскільки він базується на свідомій діяльності проектування власного дослідження, то повинен стати обов'язковою частиною екологічної освіти молоді.

Варто відмітити, що новітні підручники з німецької мови видавництва Klett, Hueber, Cornelsen, а також деякі вітчизняні пропонують вивчення екологічних тем для різних рівнів мовних знань учнів і студентів. З метою забезпечення неперервної екологічної освіти така тематика включена методистами частково навіть на початковому етапі вивчення німецької мови. В рамках програми з практичного курсу німецької мови для підготовки бакалаврів педагогічних вузів пропонується вивчення тем, які охоплюють такі блоки: «Людина», «Сучасне життя», «Німецькомовні країни та Україна», «Професія учителя». Вивчення будь-якої із цих тем пов'язане із впливом людини на довкілля. На нашу думку, є важливим є обговорення таких екологічних питань: екологічне харчування, екологічне житло, збереження різноманіття біологічних видів, проблеми міста, урбанізація та її наслідки, здоровий спосіб життя, екотуризм, екомобільність, створення рекреаційних зон і заповідників, політична освіченість та активна позиція молоді. На середньому та завершальному етапі вивчення іноземної мови пропонуємо опрацювання таких тем: забруднення водоймищ, повітря, ґрунтів, винищення лісів, спустошення природних ресурсів, «озонові діри» в атмосфері, парниковий ефект, порушення біосфери. При цьому варто використовувати різноманітні аудіо- та відеоматеріали, а результат може бути представлений

презентацією чи підготовленим проектом. Кінцевою метою заняття є залучення студентів до екологічної діяльності з певної екологічної проблеми, їх участь в екологічних акціях, усвідомлення особистісної співучасті у вирішенні проблеми на місцевому рівні, що є їх особистим внеском у вирішення загальної екологічної кризи планети.

Отже проведене нами дослідження дає змогу стверджувати:

1. Формування екологічної компетенції можливе не лише у рамках дисциплін науково-природничого циклу, а й гуманітарного, зокрема на заняттях німецької мови.

2. Завдяки екологічній спрямованості освіти до предмету вноситься «додаткова» екологічна інформація, яка сприяє якісному перетворенню пізнавальної діяльності учнів та формує особистісне ставлення їх до навколишнього середовища.

3. Найбільш сприятливим методом роботи на занятті з іноземної мови, який розвиває критичне мислення, самостійність, відповідальність, активну громадянську позицію, є метод проектів.

4. Сучасні автентичні та вітчизняні підручники, які містять екологічні теми, забезпечують неперервність екологічної освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. І. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: науково-методичний посібник для вчителів / Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. та ін. за ред. О. І. Бондаря. – Херсон : Грінь Д. С., 2015. – 228 с.

2. de Haan G. Gestaltungskompetenz als Kompetenzkonzept für Bildung für nachhaltige Entwicklung/ G. de Haan. – In: Bormann I.: Kompetenz der Bildung für nachhaltige Entwicklung, Wiesbaden, 2008, S. 243.

3. Rainer E. Wicke. Aktiv und kreativ lernen. Projektorientierte Spracharbeit im Unterricht/E. Wicke Rainer: Deutsch als Fremdsprache. Max Hueber Verlag, 2004, Ismaning, Deutschland. S. 207.

4. Zeuner Ch. Politische Partizipation durch gesellschaftliche Kompetenz: Curriculum entwicklung für die politische Grundbildung. Ökologische Kompetenz: Socrates-Programm Projekte zur Länderübergreifenden Zusammenarbeit, Grundtvig 1/ [Christine Zeuner, Petra Mundt, Birger Steen Nielsen Kurt, Aagaard Nielsen]. – Universität Flensburg, 2005. –S. 101-108.

walentajn@gmail.com

Рецензент: д. пед. н., доц. Цідило І. М.